

NOVIČE

kmetijskih, rokodelnih in narodskih reči.

Na svitlobo dane od krajske kmetijske družbe.

Odgovorni vrednik *Dr. Janez Bleiweis.*

Tečaj VII.

V sredo 19. grudna (decembra) 1849.

List 51.

Čehovin.

Ponôsi se slovenska domovina!
Tud ti sloveče svoje imaš rojake,
Tud ti sloveče hrabrosti junake,
Ti viteza sloveč'ga Čehovina!

Z junaških persi trojna mu svitlina
Se bliska — kinč nar hrabrej' za bojake!
In vmés tud red — nar vikši za vojake —
Terezjin križ, požlahtni slave sina! *)

Toljk' slave pa veljavna si glavica
V kervavih bitvah je pri Montanari,
Pri Volti zadobila in pri Novari!

Ponôsi slavna se po njem Branica! **)
Branitelja ki tac'ga carevini
Rodiš — u vedno slavo domovini! M.

Ljubi moji demorodci!

Z britkostjo sim bral v poslednjih Novicah sostavek pod nadpisam „Smešno in krivo razlaganje kmetijskih šol po deželi“, kateri kaže, de se — žalibog! — nikjer ljulike med pšenico ne manjka.

Kot predsednik kmetijske družbe, ktera se le trudi in poganja, de bi se kaj dobriga v naši ljubi domovini napravilo in kmetijstva na boljši stan povzdignile, za svojo dolžnost spoznam, zoper tisto krivo razlaganje kmetijskih šol tudi nekatere besede govoriti in očitno pevedati, de mora vsaciga prijatla svoje domovine v serce zaboleti, če vidi, de dobra reč namest de bi povsod, v kajži kakor v gradu, vneta podpornike dobila, na protivnike in zaviravce zadéva, kateri ji krive namene spodtikajo in nevedne ljudi s tem sleparijo.

Pri velikim kmetijskim zboru na Dnnaji, kjer sim tudi jez pričijoč bil, smo že od tega govorili: ali bojo pa tudi ljudjé pravi prid kmetijskih šol zapodadli? in nekeri poslanci so mislili, de bi morebiti nar boljši bilo, ako bi se v vsaki deželi na kaki veliki cesarski grajšini taka kmetijska šola napravila, in v ta namén ta šola z mnogimi učeniki in vsimi potrebnimi napravami vstanovila? Minister je na ta svét nekterih poslancov odgovoril, de to bi silno veliko stroškov deržavni denarnici prizadjalo, ki zdej nima denarja od več, — in

*) Vitezki Čehovin se je v poslednjih vojskah na Laškim takó slavno obnašal, de je zaporedama veliko sreberno in veliko zlato svetinjo, in poslednjič clo Terezjin križ — nar imenitniši avstrijski red — v posvečenje svoje pogumnosti od Cesarja dobil.

**) Imé dolíne, med Ipavo in Krasam, kjer je naš junaški Čehovin rojen.

mного poslancov je naravnost réklo, de take velike cesarke šole bi svoj namén le slabo spolnile, kér poduk v njih bi ne bil v vsim tako djansk (practisch), kakor zamore na manjših kmetijah biti, kjer menj učenecov skupej pride, in ki so na mnogoverstnih zemljah napravljene, de se nekteri razdelki kmetijstva v ti, drugi razdelki pa v drugi šoli boljši dajo učiti.

Sklep tega veliciga Dunajskiga zbora je bil tedaj: de naj v vsaki deželi na več kmetijah, ki so zavolj umniga kmetovanja dobro znane in katerih posestniki so pri volji, djanske učilnice napraviti, se take šole vstanovijo.

Družbini odbor je v ta namén gospode dopisnike naše kmetijske družbe naprosil, de naj mu svetjejo: na katerih kmetijah bi se dale take učilnice napraviti — in naznamovane posestnike je potem odbor poprašal: ali so pri volji, imenovane šole napraviti?

Oglasilo se jih je nekaj tacih posestnikov, de so pripravljene v prid dežele to težavno delo prevzeti, in velki zbor 20. dan pretečeniga mesca je sklenil, de naj se s učencov na 4 take učilnice pošlje.

Ministerstvo kmetijstva nam je gorko priporočilo, kakor v družih deželah, tudi v naši deželi za osnovo kmetijskih šol, kar nar bolj moremo, skerbeti, in po tem priporočilu je kmetijska družba šole napraviti sklenila, ki za vsaciga učenca v triletnim učenju obstoje, v ktere vsak prostovoljno stopi in prostovoljno izstopiti zamore, če mu ni mar za to, de bi triletno šolo izdelal in si zraven pridobljenih vednost tudi veljavne spričbe (Zeugnisse) pridobil, de je kmetijstva izučen.

Kterimu pametnemu človeku se tedaj od tlake v tacih šolah le sanjati zamore?!

Posebno rada bi bila kmetijska družba slišala, de bi se bil tudi kak veči in v umnim kmetovanji dobro iznajden kmet — ali pa kak fajmošter ali tehant, ki ima veči kmetijo, za napravo take šole oglasil, — pa kjer nobene prostovoljne ponudbe ni bilo, se ne more to terjati.

Marsikteri kmet misli vedno le na tlako in desetino, in ne pomisli, de z odpravljenjo tlako in desetino še ni za njih otroke, za njih sinove vse storjeno, de bi, če ima oče več fantov, vsi ti iz tega svoj krüh jedli.

Kér so grajšine zdej jenjale in je gruntno podložitvo odvezano, ne bojo poprejšnje gruntne in desetinske gosposke opravnikov (ferboltarjev) več potrebovale, ampak potreba jim bo za oskerbovanje večih zemljiš zvedenih kmečkih oskerbnikov, vavptov ali velikih hlapcov, kateri bojo znali kmetijo dobro ravnati in preskerbeti, kjer gospodar sam zraven biti ne more.

Marsikteri poprejšnji grajšak, marsikteri fajmošter ali tehant, marsikteri posestnik velike kmetije bo čez 3 léta iskal zvedeniga, pošteniga oskerbnika ali velkiga

hlapca proti dobri plačilu iz taci kmetijskih šol, kjer se bo umno kmetovanje, pa tudi potrebno gospodarsko zapisovanje v domačem jeziku učilo,

Marsikteri si bo lahko po tem dobro službo dobil, če ga domá po očetu gospodarstvo ne čaka. Če pa gospodarstvo po očetu prevzame ali če se na kako drugo kmetijo oženi, mu bojo pa v ti šoli pridobljene vednosti še bolj na dobro prišle.

Ali ni tedaj dobiček kmetijskih sol jasen kot beli dan?
Fid. Terpinc.

Kakó kevžeh, smolíka in pljučnico pri konjih ozdravljati.

Kevžeh, smolika in pljučnica so navadne konjske bolezni pozimi. Nadjamo se, gospodarjem vstreči, če jih nekoliko podučimo, kakó z njimi ravnati, de bo práv.

Kevžeh je popačena beseda po nemški Kehl-sucht, v Bohinu ti bolezni tudi herčè pravijo, morebiti od herčanja, ki se pri bolnih konjih od težke sape sliši.

Smolíka (Drüse ali Druse), ktero sèmtertjè tudi vozgèr, žlezo imenujejo, je dobra slovenska beseda, kèr se iz predertih ognojenih bezgavk med čelustmi sokrovca, smoli enaka, cedí.

Pljučnica (Lungenentzündung) je prisad na pljučah.

Vzrok vsih téh bolezin je prehlajenje konj. Konj dobí sicer pozimi gostejši in debelejši dlako, ki mu je kožuh pozimi, vunder se lahko prehladí na več viž — če je po težkim delu ali po naglim jahanji potèn, in če po tem na mrazu ali clo na vetru pod milim nebam stati mora, — če je štala premerzla, — če je premerzle vode piti dobil.

Mladi konji so posebno kevžhu in smolíki podverženi, in čeravno ni res, de bi vsako žebè moglo to bolezin prestati, je vunder gotovo, de ga ni skorej konja, ki bi te bolezni ne bil imel.

V nekterih létinah je pa vreme samo po sebi tako, de kevžeh in smolíka, kakor kužni bolezni, konje napadate.

Prehlajenje je pa vunder poglavitni vzrok imenovanih bolezin. Vtisnite si, gospodarji! ta vzrok dobro v spomín, de varjete svoje konje prehlajenja, zakaj iz prehlajenja izvirata kevžeh in smolíka, — po tem pa postane konj lahko smerkov (rotzig), ki se ne da več ozdraviti. Po pljučnici pride lahko nagla smèrt, ali pa nedúha (Dampf), po kateri konj sicer berž ne cèrkne, pa za celi čas svojiga žívljenja hira in ni za nobeno rabo več.

Zdej poznamo vzrok téh bolezin, — na dalje moramo pa tudi poznati sedež, lastnosti in znamnja téh bolezin.

Kevžeh je bolezin nosníc in sápnika, to je, gèria, po katerim živina sòpe ali diha. Sápnik (Luft-röhre) je dolga, okrogla cev, ktera se za nosnicami začè in po celim vratu noter do pljuč seže, in se kakor drevó v 2 veji v pljučah razcepi. Po nosnicah in po sápniku se vozi vedno zrak v pljuča, kjer se njegoví obstojni deli v podobi gazov s kervijo mešajo, kri oživljajo in malin žívljenja gonijo. Kar ni za žívljenje več, pahnejo pljuča, ki so kakor meh, po sápniku nazaj.

Nosníce, sápnik in pljuča so skozi in skozi s žlezno kožo (Schleimhaut) prevlečene — in v ti žlezni koži nosníc in sápnika je sedež tiste bolezni, ktero kevžeh imenujemo. To je treba nar poprej vediti, de se vé mesto bolezni iskati in bolezin potem tudi umno ozdravljati.

Druga reč, ktera je vediti potrebna, je, de se zvé: v čim ta bolezin obstojí, ali kaj de je kevžeh?

Kevžeh je v začetku prisad (Entzündung), pri

kterim prisadu se žlezna koža nosníc in sápnika vname; ko ta prisad kake 3 ali kakih 5 dni terpi, se prevèrže v žlezljino (Schleimabsonderung), pri kateri konju iz nosníc žlez teče, ki se iz vnete žlezne kože cedí. Kèr smo pa že zgorej razložili, de je sápnik dolga cev, in kèr ni vselej celi sápnik vnet, ampak včasih le nosníce in prvi kos sápnika, včasih polovíca, včasih pa tudi celi sápnik noter do pljuč, tedaj vsak lahko spozná, de ni vselej ta bolezin enako huda, ampak de je različna po razširjenju prisada.

Razun razširjenja prisada je pa bolezin tudi po tem manjši ali hujši, če je prisad hujši ali manjši. Včasih je prisad zlo razširjen, pa ni hud — dostikrat pa se primeri, de je pa prisad le na majhnim prostoru, pa je silno hud.

Na razširjenje prisada se mora tedaj od ene strani, od druge pa na silnost prisada gledati. Po tem se ceni nevarnost bolezni, po tem pa se tudi ravna ozdravljanje.

Zdej véste, dragi bravci! v čim de kevžeh obstojí; to zapopasti ni treba velike učenosti.

Zdej se moramo tudi pomeniti, v čim de smolíka obstojí?

Kevžeh ali včasih le sam náhod je oče smolíke.

Smolíka je prisadna otekljína tistih bezgavk, ki so med čelustmi. Te bezgavke se pa ne prisadé, ako niso posèrkale iz nosa ali iz sápnika nekoliko tiste žleze, ki se je po prisadu sèmkaj stekati jela. Iz nosa in iz sápnika grejo neizrečeno tanjke cevke, ktere sèrkalce imenujemo, k bezgavkam med čelustmi, in odložé tukaj, kar so tam posèrkale. Če je to, kar odložé, preveč, de bezgavke tega prekuhati ne morejo, — ali če jim je sicer škodljivo — po tem zbolé bezgavke, se vnamejo, in otekó, — in če se prisadna otekljína ne da pregnati, se začnejo bezgavke gnojiti, ali pa terde gerče postanejo, ktere se včasih še dajo pregnati, večidel pa ne.

Na tem pa tudi ni nič ležeče; zakaj v smolíki ali v gerčah ne tičí nevarnost bolezni — ampak v nosnicah ali sápniku.

Iz nosníc izvira tista neizrečeno huda bolezin, po kateri konji smerkavi postanejo, ne pa iz otekljíne bezgavk ali iz smolíke, ktera sama po sebi clo nič nevarnosti nima.

Nevedni ljudjé se spodtikajo le na smolíki, kèr ne vedó, de le v nosnicah in v sápniku tičí vsa nevarnost!

(Konec sledí.)

Kakó so se sedanje avstrijske dezele skupej zbrale.

(Konec.)

V létu 1422 je bil Žiga Ogerski in Česki kralj avstrijskimu vojvodu Albrethu V. dal upanje na svoje dezele, ko mu je bil namreč Žiga svojo edino hčer Elizbeto v zakon dal. Ob tem času je bilo pa že zedinjeno Horvaško in Slavonsko z Ogerskim; h Českim je pa Moravsko in en kos Silezije spadalo. Albreht je bil torej tudi léta 1438 v stolnim Belim Gradu, to je v mestu takratniga kronovanja za Ogerskiga kralja, in v Pragi za Českiga kralja spoznan in kronan. Ko je bil umerl Albrehtov sin, Ladislav Posmèrtni (Posthumus) to je po očetovi smerti rojeni, sta znala deržavni namestnik Juri Podjebradski in kralj Matjaž, s perimkam Korvin, vsak za se kroni obernti; prvi Česko, drugi pa Ogersko; tode v boju s Turkam, v létu 1526, kjer se je bil Ogerski kralj Ljudvik pri mestu Mohači v močirje pogreznil in umerl, so bili spet Avstrijskiga vojvoda, Ferdinanda I. s Česko kraljičino Ano